

БЪЛГАРСКИ ТУРИСТ

Година XV.

Декември — 1922

Книга 4.

ВРАТЦАТА

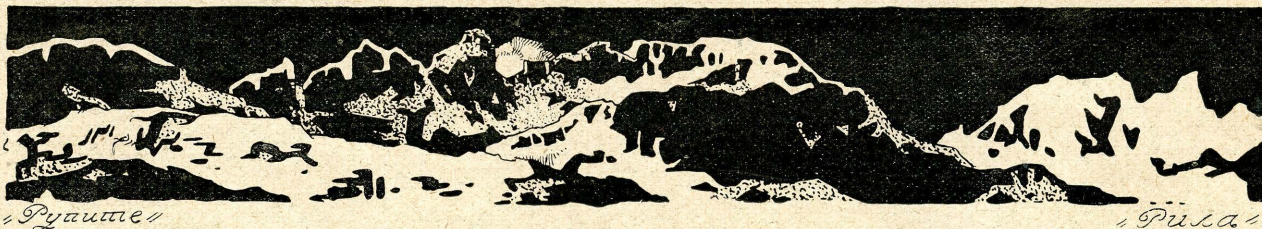
В Р И Л А

МОЛИТВА

Там горе в скалите
 В свода побити
 На твоите стъпки
 Следата аз виждам — и тръпки,
 О Боже, обзимат душата,
 За миг просветлена
 Пред тайна голяма и свята.

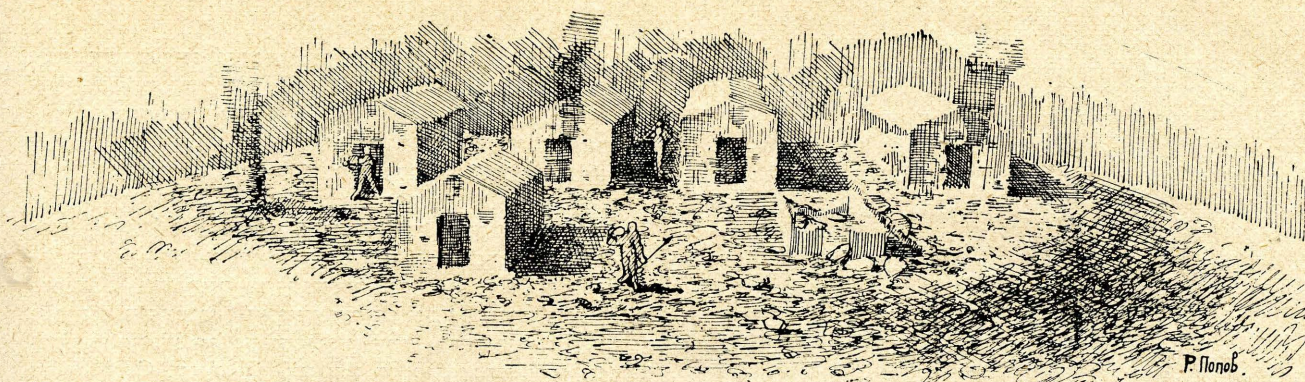
В пустинни и диви
 Усой, пенливи
 Вълни под заплетени клони
 Потокът де гони,
 Аз чувам, о Боже, гласа ти —
 И падам и тихо се моля
 Пред тайни велики и святи.

Хр. Борина

„Рудите“

„Рила“

Идеален изглед на жилищата при Коджа-дермен.

МОГИЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ

От Р. Попов.

Могили в България, с каквито страната ни е твърде богата, представят изкуствени насипи, издигани при разни случаи и времена. Срещат се навред у нас, обаче изобилствуват главно в тия места, дето е имало гъсто населени центрове, но не са редкост и в планинските области (Стара-планина, Средня-гора, Странджа, Сакар и Родопите). Броят им не е още точно установен, но на всеки случай той надминава 15,000. Срещат се уединени или събрани в по-малки, или по-големи групи; а що се отнася до величина и форма, те представят голямо разнообразие. Като почнем с могили, чийто диаметър мери едва 10 м., стигаме до такива, на които той надминава 100 м. Височината на малките могили често пжти едва стига $\frac{1}{2}$ —1 м., когато тая на големите се колебае между 10—25 м. Материалът, от който са насипани могили, е различен. В повечето случаи това е в зависимост от естеството на околния терен. Ако в местността се среща пръст, пясък, чакъл или по-едри камъне, такъв ще бъде и насипът на могилата. В това отношение изключение правят, както ще видим по-после, тжй наречените селищни или плоски могили. По формата си могили доста се отличават една от друга. Биват куполообразни, тжпо или остро конически, плоски, правилни или неправилни, а в основата кръгли, овални, елипсовидни и пр. Една част от могили са голи, други разорани, трети покрити с растителност, често пжти с храсти или дървета. Било от атмосферните влияния, било от това, че биват разоравани или разкопавани, почти всички са изменили повече или по-малко първоначалната си форма и размери. Най-слаба промена са претърпяли тия от тях, които продължително време са стояли покрити с растителност.

Кога са насипвани могили у нас и с каква цел? Това е един обширен въпрос, обстойното разглеждане на който не може да става тук. Ето защо нашата задача ще бъде да дадем само едно понятие за естеството и произхода на тия памет-

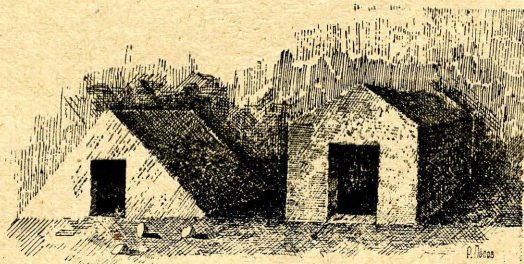
ници, които много отдавна са обжрнали вниманието на западния свят, поради големия научен интерес, що те представят.

I.

Най-старите у нас могили са тжй наречените плоски или селищни могили, които изобилствуват главно в с. и. България, особено в Делиорман, и в Тракийското поле. Отличават се по това, че имат форма на пресечен конус (отгоре плоски), отдето е дадено и името плоски могили. Основата на последните, кръгла или овална, често пжти има диаметър 60—100 м., а височината им средно 5—10 м. Характерът и древността на този тип могили най-лесно се определя. Като вземем предвид от една страна формата, от друга — размерите, с голяма вероятност можем да кажем, че в случая имаме работа със селищна могила или не. Нашето определение обаче ще бъде съвсем сигурно, щом посетим и внимателно разгледаме насипа на подобна могила. Ако тя действително е селищна, повърхността ѝ ще бъде обскана с множество фрагменти от строшени недопечени глинени съдове, животински кости, тук-таме ще намерим здрави или строшени орждия от кремък, кости, камък и пр., които ясно доказват, че някога човек е обитавал на това място. Освен това цветът на насипа в селищната могила, винаги сиво-чер, размесен с червена, изпечена от огън пръст, резко се отличава от цвета на околната почва.

Която щем селищна могила да вземем, непременно близу до нея ще има един-два извора, река или поток, с други думи ще бъде в съседство с изобилна вода. Кжм това като прибавим обширните гори, които някога са покривали почти цяла България, и в които гори се е вждил изобилен дивеч, ще имаме две важни условия за един примитивен, лишен от днешните многобройни нужди, живот. Първобитният човек у нас се заселвал, дето

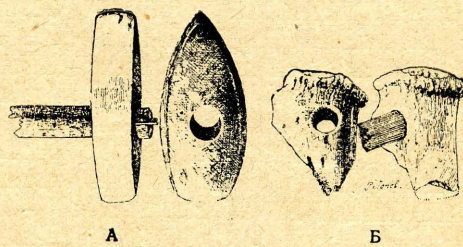
намира тия две условия. Живее уседнал живот, умира на това място, а неговите потомци по сжщия начин продължават да обитават ред столетия, докато новите нужди и средства за поминък го заставят най-сетне да промени начина на живота си.

Два вида жилища, строени в Коджа-дермен

За да дадем една по-ясна картина за живота на човека, който ни е оставил тоя род паметници, нека разкопаем една от селищните могили. За тази цел ще предприемем една екскурзия до Шумен. Всеки би запитал: защо да се ходи толкова далеч, когато цялото софийско поле, пжк и голяма част от северна и южна Бжлгария са обсипани с многобройни по-близки и по-далечни могили? Наистина, преди да напуснем софийското поле и влезем в пролома на р. Искър, око̀то ни се спира на множество могили, но нито една от тях, както ще видим други път, не принадлежи към типа селищни могили. В коритото на Искра ще забележим сжщо тук-там могили. Влизаме в равнището на северна Бжлгария, броят на могилите се увеличава. Стигаме гара Горна-Оряховица, обаче нито една от могилите до тук за сега не представя интерес за нас. Още не стигнали гара Джюлюница, до самата железнопжтна линия от десно, виждаме пжрвата селищна могила. От там на изток броят на тоя тип могили все повече и повече се увеличава, обаче буйните гори и височини ги закриват от нашето око. Стигаме Шумен. Остават ни 6½ клм. път по шосето за Разград и ние сме в местността Коджа-дермен. Северно от Шуменското плато, под склоновете на Илджз-табия, по посока от запад към изток, тече Страженската река, до коритото на която, на няколко метра само от шосето, се издига плоска могила. Тая могила, която ние ще именуваме Коджа-дерменска, отдалеч има форма на пресечен конус с височина 6½ м., а диаметър на основата 60—70 м. Разкопаването на могилата почваме така, че от върха отсичаме пластове на джлбочина около 20 см. и така продължаваме до основата. Щом стигнем на джлбочина 20—30 см. от върха, откриват се подове на жилища, строени с колове, оплетени с пжрти и измазани с глина. Тия жилища вжв форма на малки колиби с диаметър около 4 м., са били отгоре вероятно покрити сжс слама. Срутените стени образуват де по-големи, де по-малки купища от полуизпечена мазилка, в която ясно личат отпечатжци от колове,

пжрти, а така сжщо и слама, поставена в глината, за да не се пука мазилката. Щом разчистим натрупаните върху пода мазилки, намираме част от покжщнината на хората, които са обитавали тия колиби, а именно: разтрошени глинени сждове, орждия, направени от рога и кости (чукове, игли, шила и пр.), такива от камжк и кремжк (брадви, ножове, стжргалки) и пр. Около жилищата ще забележим дебели насипи от пепел, вжглища, животински ко̀сти, части от строшени орждия и сждове и пр. Естествено, тия насипи не са нищо друго, освен изхвърления от жилищата смет. Слезем ли по-джлбоко в могилния насип, повтаря се сжщото: срещаме на разни джлбочини останки от жилища, най-старите от които почват от основата на могилата. Всичко това какво показва? След като нашият прадед е избрал удобно място за живеене, построил си е направо върху земята колиби, както казахме по-горе, от колове, приплетени с пжрти и отпосле отвжж и отвжтре измазани с дебел пласт глина. Естествено, така построени жилищата не са били много трайни. Било от пожари, било от нападение от страна на неприятел, те са били разрушавани. В единия и другия случай тоя е нямал време да се грижи за цялата покжщнина. След като е прибрал набжрже, каквото е можел, отстранявал се е. Опожареното жилище се е срутило и всичко онова, което е било изоставено, бива затиснато от сжборените стени и таван. Ето защо в много случаи, когато се разкрийт подовете на опожарени колиби, намираме голяма част от инвентара на покжщнината. С течение на времето край оцелелите колиби се застрояват нови, които, ако не ги постигне по-кжсно горната участ, разрушават се сами по себе си, поради слабата им конструкция. Материалжт от срутените жилища, наред с изобилния смет от пепел, строшени сждове, орждия, кости и други останки от храна, все повече и повече се натрупва, а върху тоя разнообразен насип нашият прадед, тясно свжрзан сжс спомена за ба-

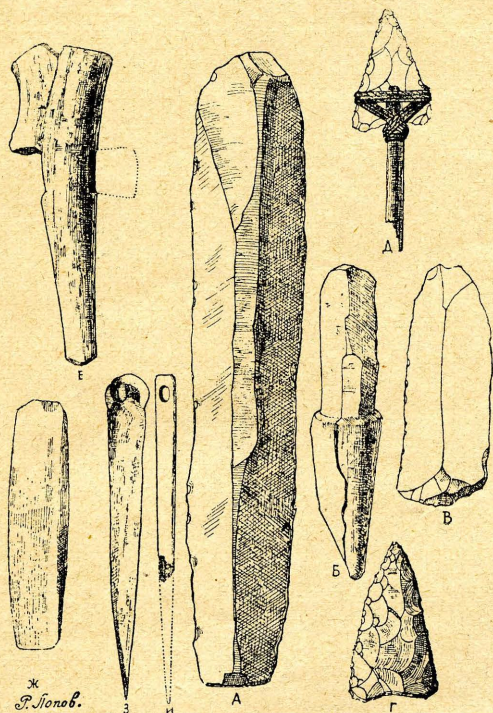

А. Чук-брадва от камжк. Б. Чук от еленов рог

щиното огнище, продължава да издига нови жилища. Били са строени по няколко, така щото образувало се нещо като малки селища. Когато последните са били изоставени, насипжт приема форма на плоска могила. Такжв е накратко произходжт на Коджа-дерменската могила, както и на всички ония от сжщия тип.

Казахме, че от колибите са запазени само подовете, а много рядко и част от стените. Вжз ос-

нова на това, мъчно бихме могли да кажем, каква е била тяхната форма, ако не бяха се намерили малки глинени модели на жилища, които несъмнено са имали вотивно значение. От тия модели личи, че нашият прадед, който е обитавал Коджа-дермен, си е строил жилищата по два типа. Входът, в повечето случаи, във форма на правоъгълник, се е затварял от врата, изплетена по същия начин от колове и пръти, отвън и отвътре измазани с глина. Някои от стените са били снабдени и с прозорци. Вътре в жилището се

А нож от кремък, Б и В стъргалка от кремък, Г и Д върхове за стрели от кремък, Е дръжка на брадва от рог, Ж каменно длето, З костено шило, И костена игла.

е намирало огнище, изградено от глина. Там коджа-дерменецът си е приготвял храна, а зиме е клал огън, за да се отоплява. Не далеч от огнището била е построена ръчна мелница, а до нея поставени големи съдове за държане на жито, брашно и други сжестни продукти. От тук се вижда, че хората от това време са познавали земледелието. Край него, те са се занимавали и със скотовъдство. В това ни уверяват маса кости от домашни животни (овца, коза, говедо, куче и пр.), като останки от неговата трапеза. Любимото занятие обаче е бил ловът. Обширните гори, които някога са покривали тоя край, са били пълни с дивеч. В тях той е ловил сърни, елени, язовци и пр., чийто рога и кости в боклучните насипи се срещат в голямо количество. Оръжията, употребявани за лов, отбрана и нападение, са били: стрелата, копие, прашката, каменната брадва и пр. Не е изключена възможността при лова на диви животни да са

употребявани и ями, което средство много пъти и днес се практикува. Край другите културни останки, често се срещат глинени печати. С тях нашият прадед си е шарил телото. За окраса на телото са служили накити, правени от пробити черупки, жби, челюсти, плодове и пр. Между оръжията, употребявани в ежедневието, намираме: 1) ножове, стъргалки и брадви, правени от кремък; 2) брадви и чукове от разни камъни; 3) шила, игли, длетата и пр. от кости; 4) чукове и разни други оръжия от еленови рога и пр. и пр.

Виждаме, че жителите в Коджа-дермен правили своите оръжия и оръжия от материал, който във всяко време и място са могли да намерят. Край това, срещат се обаче оръжия направени от материал, който в околността не се среща. Също част от накитите са приготвени от черупки на миди, които живеят в Черно и други морета. Всичко това ясно показва, че търговските сношения са съществували вече. Не трябва обаче да се мисли, че търговци, натоварени със стока, са предприемали дълги и за онова време много рисковани пътешествия. Търговията се е извършвала чрез постепенна обмяна на продуктите с готова стока. Тъй щото, известно оръжие, чрез постепенното, тъй да кажем, препродаване, може да бъде занесено на стотици километри далеч, какъвто път в никой случай търговецът в това време не би предприел. Голяма част от готовата стока и сурови материали са били разнасяни далеч по пътя на търговските сношения, но не трябва да се изключва и възможността това да е ставало и чрез постепенните преселения от едно място на друго.

Най-после остава ни да се спрем върху времето, когато нашият прадед е прекарвал този начин на живот, следователно и времето към което трябва да се отнесе Коджадерменската могила, както и всички плоски могили у нас. За да бъде по-ясно разбран въпросът, върху който сега се спираме, нужно е да кажем няколко думи за предисторическата фаза, която е предшествовала появата на историята.

Въз основа естеството на материала, който предисторическият човек е употребявал за направа на оръжията и оръжията си, предисторическата фаза се дели на няколко главни епохи, а именно: каменна, медна, бронзова и желязна. Първата от тях е траела най-продължително време. Нейното начало точно не може да се определи с години, но във всеки случай то трябва да се постави преди няколко десетки хилядолетия. През този грамаден период от време човек е правил оръжията си главно от камък. Към края на третото хилядолетие пр. Хр. почват да се явяват първите метални предмети, а именно оръжия и накити от чиста мед, без обаче камъкът да губи своето значение. Тук сме вече в края на каменната и началото на медната епоха. В първата половина на второто хилядолетие влиза в употреба бронзът (бронзова епоха); а още по-

кжсно, в началото на последното хилядолетие пр. Хр. — желязото (желязна епоха).

За по-голяма прегледност, казаното до тук, даваме в следната таблица:

Е П О Х И		Години преди Христа
Каменна епоха	Стара	— —5000 г
	Млада	5000—2100 г.
Медна епоха		2100—1800 г.
Бронзова епоха		1800—900 г.
Желязна епоха	I-ва	900 — 500 г.
	II-ра	500—0 г.

В Коджадерменската, както и във всички раз-

копани до сега плоски могили у нас, наред с каменните орждия са намерени, макар и рядко, такива, направени от чиста мед.

Следователно тия могили трябва да ги датуваме към края на III-тото и начало на II-то хилядолетие пр. Хр. Казаното до тук за плоските могили, колкато кратко и да е, достатъчно показва от какъв научен интерес са тия паметници. Всека една от тях съдържа в себе си толкова много и разнообразен материал, че би могъл да напълни един малък музей. Този материал, напастяван с столетия, ни дава възможност да проучим целия бит на нашия прадед, от когото ни делят няколко хилядолетия. И така, историята на човечеството не се гради само върху писмените паметници, които сравнително се явяват много късно, но тя черпи знания и от немите (веществената култура), които много пъти говорят много повече и в по-големи подробности за човешкото развитие, отколкото писмените документи. В следната статия ще видим какво можем да научим от надгробните могили, с каквито страната ни е извънредно богата.

ИЗРИЛА

От Райко Алексиев.

Часът е два през нощта. В дълбоката долина тъмнината пречи да виждаме де стъпваме — и даже опитния „Джон“ се спъва от камънаците. Джон е нашето послушно магаре, което безропотно мъкне тежкия товар, състоящ се от бризенти за палатка, раниците ни и два човала пълни с домашен хляб и провизии. Ние тръгваме на дълга екскурзия и стар опит ни е научил да носим по възможност повече хляб — благословения „нашци“, който така неусетно се унищожава във време на път. Опитни балканджии в Самоков ни убеждаваха, че даже нямамо да ни стигне, и че сме щели да ядем клек и папрат горе из чаловете. Кой знай, отначало не вярвах, но вече се убеждавах в истинността на техните думи, защото едвам пет часа сж се минали от като сме напуснали града, а вече на два пъти сме яли. Умората тегне по краката ни и ние решаваме да се спрем за ношуване. Тримата изпитани балканджии, които ни придружават, намират, че тжкмо, дето сме, е удобно за почивка и спане, защото наблизу се намирало най-знаменитото изворче в долината на Бели-Искър, наречено сж странното име Алти Самун. Водата му била толкоз студена и сладка, че човек можел на едно ядене сам да унищожи шест хляба. Дали водата е сладка, не разбирам, по простата причина, че ми липсва компетентност по подобен род напитки, но зная, че на близката полянка, оградена с гигантски борове, както сме изморени, бихме се чувствували прекрасно тая нощ.

Разпъваме палатката, и кашкавалджията — един от нашите спътници, сръчно приготвява леглата, състоящи се от насечена папрат за сламеник, платнище за чаршав и войнишки шинели и одеала за завивки. В това време ние събираме сух клек и скоро буен огъв извива пламъци към звездното небе. Кашкавалджията сяда по турски пред огъня и се заема с приготвяването на любимото си балканско ястие, да пече пиперки пълнени с извара. Той е стар скитач, и на път тръгва с всички кухарски принадлежности, състоящи се от едно германско войнишко котле, което служи за всички видове варивни цели, и от една дървена лъжица, чиято изострена држжка служи за вилица. На тоя изпечен балканджия, както ме посветиха в Самоков, нищо не могло да се опре: от камък яхния правял, пътшрвата сама се навирала в ръцете му, а дивите кози изтръпвали от ужас, когато се мерняла по чукарите брадясалата му физиономия. Но той е скромнен и говори повече за ловджийските способности на другия от нашите спътници — Мито Заяка, с когото сж верни и неразделни ортаци по лова и рибата. Заяка, зает с подклаждането на огъня, зечервен, бързо примигва и прехвърля пжрвенството по рибата на Змияра — третия наш спътник, който сега, прегърнал коленете си, замислено гледа огъня и не е весел. Той е бил дългогодишен основен учител и след напускането, единственото занятие, с което препитава многобройното си домочадие, е ловът и рибата. Той не

е весел и неохотно отговаря на закачките на кашкавалджията, който го задява за счупения му кеф.

— Той сега смята, под кой камък колко риба ще хване!—ми намигва шеговито кашкавалджията.

— Не бре, яд го е, че вчера изпусна една едра, — смее се добродушно Мито Заяка, с видимо желание да развесели другаря си.

Протегнал крака към огъня, аз гледам добродушните лица на тия здрави чада на балкана, слушам закачките им и ми е радостно. Отдавна не съм бил из балканите, и мисля, че ще поскитам дълго с такива добри хора, ме радва. Колко е лошо да тръгнеш из усоните и по върховете на балкана и да носиш, или да те спътства скуката на гроба! Сега сме само двама — един колега и аз, придружават ни трима добродушни хора, които знаят всеки камък и всяка вейка на дивия балкан, ще скитаме, ще пеем и няма да приказваме за нищо друго, освен за дивите кози, рибата и балкана!

Нощният вятър, който излиза късно през нощта, е почнал да шиба гърбовете ни, и аз треперя, въпреки че гърдите и лицето ми се изпотяват от огъня. Ястието е готово. Кашкавалджията самоуверено ни приканва да опитаме вкуса му, напълно уверен, че ще признаем за достойна славата му на най-добър балкански кухар. Пълнените с извара пиперки се оказват много вкусни, въпреки че лютевината им би накарала някой изтънчен софийски аристократ да помисли, че е попаднал в ръцете на убийци, които искат да го отровят. Аз за четвърти път повдигам тенекиената манерка, напъл-

нена от „Алти-Самун“, и почвам да се уверявам, че и водата понякога може да бъде сладка.

Луната се показва из зад отсрещния чукар, и мека светлина изпълня дефилето. Гигантски канари се издигат отвред и високите борове очертават тъмните си силуети. Навътре в дефилето се чертаят полукръгоно контурите на Мусала и едва доловимо далече се белеят чаловите, на които ще трябва да идем. Монотонен глух шум на планинска река пълни тишината. Това е Бели-Искър, който се спуска някъде от снежните върхове, весел и буен като възторга на млада любов. Спътниците се прибират под палатката, огънят бавно намалява и тиха дрямка ляга в нашия лагер. Мен не ми се спи. Загърнат в дебелата кожух, аз слушам монотонния шум на реката, гледам мъгливите силуети на далечните върхове и почти за нищо не мисля. Над мене звездите са толкова ясни, че струва ми се могат да се отронят от небето. Миризмата на боровите ме опива, аз лягам по гръб до тлеещия огън и гледам звездното небе. Една голяма звезда виждам долепена до самия остър връх на отсрещния чукар, като че е сложена на челото му. Тя трепти и примамва. Няма по-драгоценно украсено чело от челото на този каменен гигант, увенчано с бялата звезда от великото небе. Искра ми се да се покатеря по наизбеганите му чуки, да стигна и с ръка да похваля светящия брилянт. Струва ми се, че бих почувствувал близостта на Бога! . . .

Как никога не съм помислял за Бога, и колко малко съм виждал звездите — там в града!

ЧЕРТИ ОТ МОРФОЛОГИЯТА НА ЗАПАДНА СТАРА ПЛАНИНА

от проф. Жеко Радев.

Рила, Родопи, Пирин — това са три големи имена. Те откриват пред географи и туристи обширни скаровищници на високопланински форми и чудно хубава последователност на Средиземноморска до Алпийска растителност. Само за един ден, като се тръгне от Мелнишкото китно плодородно поле, дето памукът и оризът виреят много добре, ще се стигнат високите алпийски региони на Пирин, дето над клековия пояс се редят старите фирнови гнезда, днес заети от множество планински езера, а над тях вече се навлиза в алпийските пасища, които заемат теменната част на планината. При една и съща ширина, само на една разлика от 2000—2500 м. в надморска височина, се повтаря такова разнообразие в климатични пояси.

Същото нещо може да се проследи и в Рила и в Западна Родопи.

Освен формови скаровищници, тези високи български планини представляват голям интерес и за орогенетиката. Големите реки, що протичат в

тех и покрай тех — каквито са Места и Арда, Струма и Марица с притоците им — откриват широки и дълбоки долини, по които може да се прочете твърде много и за историята на развитието на планинските масиви.

Същите тези долини откриват големи прозорци, от които може да се надникне и към вътрешността на планините, да се види и разбере какви са геологическите материали, що лежат в основата им, а също и да се проумее, какъв е и строежът на цялата система.

Рила, Родопи и Пирин са най-типични части от така наречената централна част на Балканския полуостров, която представя твърдината или старото ядро, около което, от най-старите до последните геологически епохи, са се извършвали редица от земокорни движения, резултат на които се явяват обширните и малки полета на българските земи, а също и двете мощни надиплени планински системи, именно Динарската и Старопланинската (Балканската).

Докато масата на централното ядро е отстоявала доста твърдо на тектоничните и нагъвателни процеси, които сж се развивали в Балканските и околни земи, тези сжщите процеси сж изградили от една страна широките и постепенно преминаващи в централната Балканска маса Динарски вериги, а от друга страна чудно красивата, ясно очертана и оградена с широки низини дълга Старопланинска верига.

Стара планина е наша, бжлгарска планина от нейното начало — долината на Тимок — до Черноморския бряг. Както по време на образуване, така и по тектонични линии тя е тесно свжрзана с останалите големи нагънати планински системи в южна Европа. Алпите сж централно място на младите нагънати европейски планини. След чудни извивки на техните посоки, образувайки типични нагънати планински джги, Алпите преминават в крайния си изток и в нашата Старопланинска нагъната джга Дунавските теснини в южните Трансилвански Карпати сж местото, дето е станало извиването на последните планини и преминаването им в Старопланинската верига.

Предмет на моите бележки ще бжде този дял от Западна Стара Планина, който се простира от пролома на р. Искър до сръбската граница. Река Искър пресича снагата на Западна Стара Планина почти при нейното най-широко место. В много от учебниците по отечествена география проломът на реката се взима за източен предел на Западна Стара Планина, обаче такава подела не почива на никакви географски факти. Геоморфологичните белези от двете страни на пролома сж сжвсем еднакви. Долината на реката в това место нема тектоничен, а чисто ерозивен произход. И геотектоничните линии от двете страни на пролома сж еднакви; те непосредно, без да правят некакви пресичания или особни извивки, преминават от запад към изток. Геологичните материяли, пресечени само от ерозивната работа на речните води, следват така сжщо, без да се промени техното ниво и сжстав, от едната към отсрещната страна. По-стари автори туряха за източна граница на Западна Стара Планина Арабаконашката седловина. И наистина, ако трябва да се ограничава тази част на Стара Планина, ще трябва да се дири граница, тжкмо около тази седловина. Там става едно изменение на геотектоничните линии, а сжщо и на геологичните материяли, и като последица на това имаме сжвсем отлични земноповърхни форми на изток и на запад от посочената Арабаконашка седловина. Излизайки от това положение, напълно основателно е да се изразим, че реката Искър пресича снагата на Западна Стара Планина.

Южната граница на Западна Стара Планина в Бжлгария може да се определи с чисто тектоничната линия, която се отбелезва от еруптивните скали, като се започне от Витоша и през Люлин и Вискяр се стигне до Пиротско поле.

Като се излиза от орографските форми, явява се една малка трудност да се определи северната граница на планината — именно да се посочи, до

къде тя стига в Дунавската столова земя. Не низките орографски зони могат да ни посочат тази граница, а вътрешната структура или строежът на напластяването и гжнките. Високите и значителни гжнки, макар и да сж вжн от стржмните склонове на северната планинска ограда, все още влизат в сжстава на Старопланинската нагъната система. Едва когато пластове започнат да показват сжвсем широки и плитки гео-синклинали и антиклинали, те получават столовия дунавски характер и престават да се броят като необходими части от планинската верига. Например вжзвишенията северо-източно от Белоградчишката седловина и техното продължение през долината на Лом и нейните притоци, макар и да сж отделени от северо-източните склонове на централната верига с широки низини, все пак спадат към системата на старопланинските гжнки, защото тези понижения, които започват от Белоградчишката долина, през Белоградчишката седловина и по-нататък към юго-изток и изток, сж чисти антиклинални долини и понижения, които пресичат напреки долини и хребети, що идат откъм централното било. Тектоничната връзка на тези вжзвишения сжс Старопланинските гжнки е твърде силна.

Сжщото нещо може да се каже и за вжзвишенията, които се издигат срещу Мездра - Врачанската долина — именно вжзвишенията на Стреница планина. И действително погледнати и сравнени с високите и стржмни откоси на Врачанската планина към север, отсрещните вжзвишения ни се представят за сжвсем низки и ние сме наклонни да ги вземем като начало на столовата дунавска земя. Обаче като се обжрне внимание на челата на билните Стренишки скали, обжрнати на север и там изрязани с откоси, ние веднага познаваме в Мездра-Врачанското понижение една мулда или геосинклинала, тесно свжрзана сжс строежа на Старопланинската верига. Като се започне от Рабишките вжзвишения и през Белоградчишката редица се стигне до Стреница планина — всички тези начални вжзвишения на Дунавската столова земя имат тесна връзка сжс Стара планина. Те имат с нея еднаква история, сжща структура и сжщи причини на образуване. Значи от тях на север и северо-изток започва столовата земя.

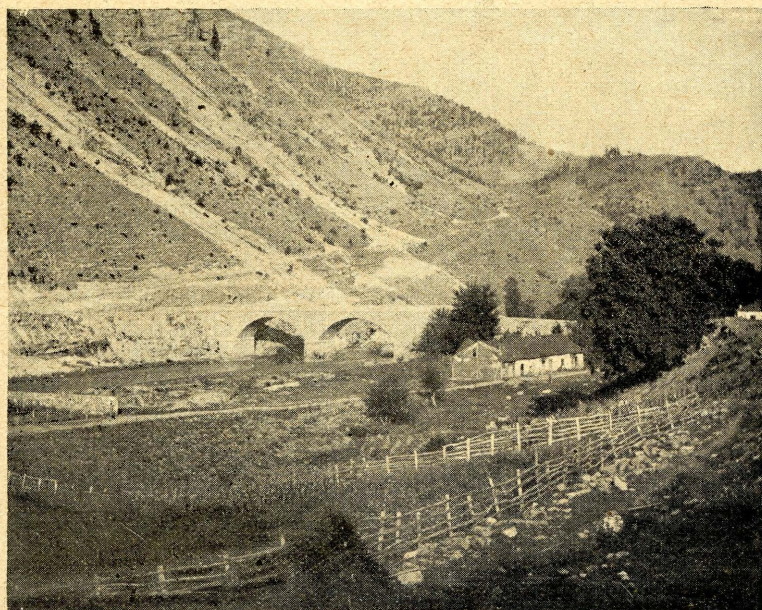
Както казах и по-горе, предмет на бележките ми ще бжде да изтъкна някои черти от морфологията на тази част от Стара Планина, която заема протежението от пролома на Искър до сръбската граница.

Най-типични в геоморфологично отношение в тази част на планината сж карстовите форми. Те изпжкват твърде ясно — едно поради своята типичност и друго поради доста големото си разпротрашение, защото сж заели всички части с варовита покривка — и придават особен характер на планинския ландшафт.

За да може читателят да добие ясна представа за особеностите на карстовите форми и терени, аз ще си позволя да го разведа през по-типичните части на нашия дел от Западна Стара Планина.

Нека започнем нашите екскурзии от гара Лакатник.

Малко по-доле от железопътната станция, на р. Искър е построен масивен сводест мост от червени пясъчници, които излизат изпод трияските варовици на високата Осиковска стена срещу станцията, тукмо при моста. Като се премине моста, по тесен коларски път се навлиза в Турски дол и не след дълго време се пристига в с. Осиково. То е разположено на източната част на обширното Осиково-Остренишко плато, което в тази част свършва стръмно с осиковската стена (Осиковски камък) — срещу гара Лакатник, а към запад продължава до гранитно-порфиритните маси, които образуват една ивица от дола на р. Пробойница, зад връх Остре-

Мостът при Лакатник

Фот. Ж. Радев

ница за към Кознишкото гърбище, дето сж и прочутите скални пирамиди Тодорини Кукли. Мързенската долина, която иде откъм седловината Туряца (Дупнивржшката), поделя Осиково-Остренишкото плато на две части — източна Осиковска и западна Остренишка.

От с. Осиково водят пътища през с. Дупнивржх на запад към обширните Остренишки валози и на север през гърбището на Врачанската планина, от дето път те се раздвояват, за към мина Плакалница, а от там за Враца, за Околчец и Вола или път през Каличина Бара за отсрещната страна — западна от згуриградската котловина.

Като се мине с. Дупнивржх с западна посока, стига се неравното гърбище на Остренишко-Провалийското варовиково плато. То се състои от множество големи валози (безоточни долинообразни задълбавания във варовиковите терени, покрити с дебели алувиални материяли, добре обливадени; често по тях протичат малки вадички, които се губят в дълбоки

понори), каквито сж Ливадето, Пашалжка, Крапанджинов, Поноржт (Дупнивржшки понор), Скржвеника, Цървив валог.

Най-голем е *Ливадето*. Той е плитък и обширен, по средата му се издига Ежова могила. Източната му ограда е скалиста, а откъм Лися-могила е обрасъл с едра гора. В най-ниската му част се намира голема, до 30 м. дълбока бездна, в която се изтича водата на валога. Даже и в сушево време в джното на дупката се намира локва, която се използва от овчарите. По алувиалната покривка на валога сж се пробии и хлътнали хуниообразни дупки — това сж така наречените алувиални въртопи, а по каменитата част изветрителните процеси сж извържали сжщо такива хуниообразни дълбнатини, но вече в голата и твърда варовикова маса.

Пашалжка заема тригълника между Голема, Мала и Лися могила. От склоновете на Лися могила се събира поточе, което се дели на две части — едната отива в ливадите и храсталациите на Големия пашалжк, дето се губи в яма, а другата се отправя за въртопите на Малкия пашалжк. И по алувиалната покривка на Пашалжка сж се извъртели малки алувиални въртопчета.

Още по нататък следват *Дупнивржшкия понор* и *Скржвенишкия валог*. Те сж дълбоки, оградени с високи, макар и неравномерно падащи склонове. Западните части на Понора сж заети от червени пясъчници и с постепенно източно падение се забиват под варовитите откоси на Смилова могила. На това място е големият понор, дето пропадат водите, които се събират по отсрещните червенопесъчни склонове. При този валог имаме две

различни половини — една западна, състояща се от непроницаеми материяли (червени пясъчници), и втора чисто варовикова.

Скржвеникжт общо е дълбок. Неговата основа се състои от трияски мергелни шисти. По тях се отичат вадички, които пропадат в три различни ями. Най-голема е южната вадичка. Всичко това е в обширната западна част на валога, която се дели чрез ниско вододелно било от източната, съвсем суха част.

Широк и плитък е *Крапанджинов валог*, който с ниската си част опира до пролома на Пробойница. Той е обширно ливадище.

След като направихме нашата кратка екскурзия към Дупнивржшката страна, дето се изтъква необикновенното, което не може да се види в нормално развити терени, нека тръгнем пак от Осиково и започнем изкачването към сжщинска Врачанска планина.

Макар Осиково-Остренишкото плато да припада към Врачанската планина, то се резко отличава от последната, тъй като съставя едно преходно стъ-

пало към централната планинска антиклинала. Пътят от осиковската крчма на шосето за Дупни връх за към гърбището на Врачанската планина минава по стръмните южни склонове на Кобилини стени — Соколец. След като се излезе на джлгия и плосък рът между Осиковски дол и Мжрзен (която долина слиза откъм Дупни връх), стига се по странието на Вилия Глава при Коритата. От там по удобен път ние сме вече на Друмо, от дето пътя се раздвоява за към Слава поляна на лево и за към Пжршевица на десно. Като се качим на високия връх Пжршевица, пред нас ще се открие особен ландшафт. Около връст ние ще видим вълнообразна и на много места извжртана с грамадни хуниообразни вдлжбнатини повжрхнина на Пжршевски дел от Врачанска планина. Той се простира от Ушите (тесна седловина от Дудин дол за към Меча Бара и Елисейна) до седловината Турица на запад, от венечните спускове към долината на Главарка, през Гладненската пжтека, до Боров камък към север и стръмните Кобилини стени — в. Соколец откъм юг. По-големата част от оградата на това плато се състои от стръмни скални откоси (венци). Никъде по него няма нормално развити долини начала. Всичките хуниообразни и продълговати заджлбавания в масата на дебелия варовикови маси, които образуват снагата на Пжршевското плато, се завжршват в затлачени дупки по най-ниските части, дето става изтичане на валежните води. Целото безоточно гърбище заема пространство от 14 кв. км. Отделните хуниообразни и продълговати заджлбавания съставят така наречените Пжршевски валози и слепи долини.

Право на северо-изток и север от Пжршевската Могила се разтила широка и в низката си част заравнена долина. Това е Каличини Бара. Северната част на този обширен валог е низка и заравнена и се поделва от низка седловинка на две половини — източна широка и западна почти хуниообразна и прилична на грамаден вжртоп с 200 до 300 м. дълбочина. В източната част завжршват две големи и две малки долинки. Доста дълга е долината Копан Тор, която иде откъм Кузманов валог, разположен на самия ржб на Кобилини стени. Малко по-насевер е Исмаилов Дол. Валежните порои изнасят големи маси надробени материяли от тези долини и ги отлагат в низката и заравнена част на Каличина бара. В тази наносна земя сж се изпробили с десетки хуниообразни алувиални вжртопи. Южно от заравнената част на Каличина Бара се издига заоблена могила от песчани материяли. Тя носи името Песжко. Само тук в целото Пжршевско плато има изворна

вода и корита за водопой. Между Песжко и Пжршева могила има още няколко грамадни каменити хуниообразни вжртопи.

Западно от Пжршева могила горнището на платото представя сжщата картина. Тук се редят Свинарска локва, Тжрсов валог, Папрати, Бржмчов валог, Слава поляна, Радова поляна, Пичов валог, Стоянов валог, Гжрков валог и др. Освен тези има и множество вжртопи, особно

Осиковски камък с пещерата

Фот. Ж. Радев

по скалистото било на Соколец, дето е грамадната бездна Чавка. Тя има 80 м. дълбочина. Пада почти отвесно надолу. Отворът ѝ понася 2.5 до 3 м. дължина и 1.5 м. ширина. Вероятно тя е прозорец на голяма пещера в варовиците на Соколец. По големата част на западната половина от Пжршевското плато, която се завзема от изброените по-горе вжртопи и валози, е покрита с хубава букова гора.

Следва)

ХИЖЕСТРОЕНЕ

Ето, имаме вече две осветени хижи, трета в постройка, на която работите доста са напреднали и която вероятно през идущето лято ще бъде напълно довършена, и най-сетне друга една, за която материалът е почти приготвен и землената работа готова.

Това не е малко; но то не е и много. То е едва едно начало, и ако ние искаме да не останем само с това начало, необходимо е да подхванем работата по-сериозно, необходимо е преди всичко да си уясним, какъв какъв се стремим, защото от направеното до сега личи, че нам не ни е съвсем ясна целта, която гоним с постройката на горните хижи. Ние строим например един дом ни в града, ни в планината, и ето това е нашата „хижа“; или ние искаме да строим друг, с грамадните размери на хотел, на едно наистина красиво място, годно за летовище, но на което за да отиде човек, би трябвало нарочно за там да се заплети, т. е. самата хижа се обрща на цел. По този начин, за нас като че ли всяка дружествена постройка, каквато и да била тя, където и да била, ще бъде „хижа“. Разбира се, че това не е така, че ние не можем да смятаме построяния край града дружествен дом за „хижа“, макар и да го именуваме така, както и не ще бъде туристическа хижа големият хотел, само за това че той е построен самотен всред хубавата борова гора.

До сега ние строим без цел и насока, без оглед на нуждите, само за да строим и крещаваме построяното или наченатото с звучното име „хижа“, и сме доволни, че сме свършили работа. Не бива да оставим това да върви и за напред все така, а трябва да вникнем малко повече в същността и значението на хижестроенето като едно от средствата за постигане на целите, които си поставили двете туристически организации у нас, та да можем да използваме това мощно, но в днешно време твърде скъпо средство най-правилно; най-икономически и с най-големи резултати за родния туризъм.

Преди всичко да си уясним въпросът, какво нещо е туристическа хижа и какво е нейното предназначение. Още преди двадесет години, при първите стъпки на туристическото движение у нас, този въпрос е интересувал нашите по-стари другари и в една преводна статия върху хижестроенето (Бжлг. Тур. г. I стр. 58 сл.) ние виждаме да се прави разлика между хижата, планински колиби (cabane, Hütte) и условни, подпланински убежища (asyle, Unterkunft). Последните, условните, са обикновено по-големи, по-удобни и се строят в подножията на планините и по оживените проходи („всѣде там, от дето до близката гостинница или село има най-малко 6 часа път“ Б. Т. г. I стр. 58), обикновено от самото околното население. Още по-голяма е разликата обаче, която съществува между планинската хижа и градския дружествен дом, който има да задоволява съвсем други потреби (в скоби казано: далеч не чисто туристически, за отговарянето на които не е абсолютно необходим собствен дом).

Хижата е постройка, която има да задоволи особени, чисто туристически нужди: да улеснява посещаването на по-отдалечените от населени места планински крайнини, особено възкачването на по-отдалечени върхове, както и пребродяването на по-обширни планински области, без да става нужда да се връщаме в изходния пункт и да заобикаляме по шосета и железници за друг изходен пункт и т. н. За да може да отговори верно на това си предназначение, хижата трябва да се строи само там и тогава, дето и когато опитът показва ясно нуждата от нея, като при това се гледа, щото с най-малко средства за постройка и поддръжане да се задоволят по възможност най-много нужди. Защото да се строи иначе, би значило да се хаят средства и енергия напразно, би значило да се създават не улеснения, а фалшиви цели на туризма. Не трябва да

се забравя, че хижата е само едно средство за улесняване на туристическата дейност и никога не бива да се обрща сама в цел.

Установили така същината и значението на хижите, ние можем да пристъпим по-нататък и да разгледаме по-отблизу главните въпроси на хижестроенето¹⁾. Първият въпрос, на който се натъкваме е

Де да строим? — казахме: там, дето нуждата покаже това, там, дето за достигането на един (туристически) обект — един или група върхове, преминаването на някои по-пространни планински местности и пр. — е необходимо повече време, толкова, че да прави това достигане или преминаване в един ден невъзможно или твърде трудно, да прави необходимо или желателно нощуването една или няколко нощи във от най-близкото населено място. Естествено е, че при многото и разнообразни излетни крайнини на нашето отечество ще се укажат твърде много такива места, на които се явява необходимо или желателно построяването на хижи. Необходимо е затова да се установи един ред за строенето на хижите, и то един ред, който да обхваща колкото се може по-големи области, най-добре цяла България. Нуждата и опитът ще ни дадат данните за изработването на един подробен план в това отношение. Но това влиза вече в организирането на хижестроенето, за което ще говорим по-нататък.

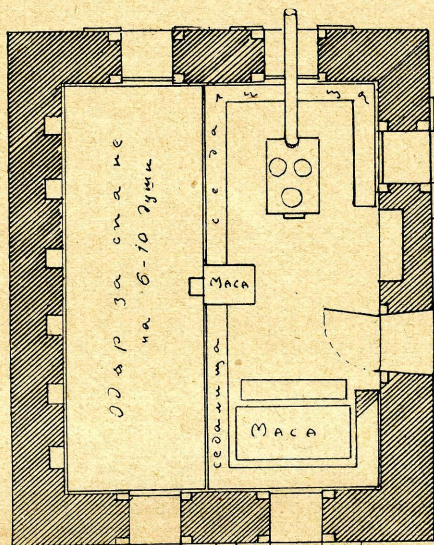
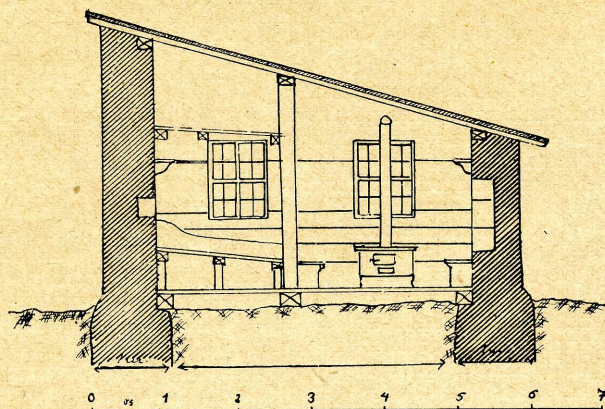
Така определеното място на една хижа е само приблизително: в тази долина, под она връх, край онова езеро и пр. Пристъпи ли се към постройката, изборът на мястото за строене трябва да стане с оглед на по-лесното и по-пълно задоволяване на нуждите, като се има предвид главно: мястото да е сухо, запазено от силни ветрове и от големи преспи, да има наблизу вода за пиене и по възможност гориво, при това самото то да е колкото се може по-близко до обекта (върха, прохода и пр.), достигането на който ще има за цел да улеснява. — Веднаж избрано мястото, явява се въпроса:

Какво и как да строим? — И тука нуждите, които има да се задоволят, и възможността, да се постигне това с най-малко средства, съ и ще бъдат единичките мерила. Нека пак повторим, че тук не се касае за туристически домове или курортни хотели, за постройката на които трябва да се прибегне до изкуството на архитекти и строители, а за простички туристически колиби, каквито биха задоволели най-необходимите ни потреби и биха били достатъчно здрави, да противостоят както на природните стихии, така и на лошите намерения на зли воли.

Една туристическа хижа има да задоволи главно следните потреби: да ни даде прибежище в лошо и нощно време; да ни даде възможност да си потдържаме, да си приготвим топла храна, да се стоплим сами ние и да изсушим дрехите си; и най-сетне да можем в нея да спим.

Тези доволства хижата трябва да може да достави едновременно на едно по-голямо число излетници. В това отношение мерило трябва да бъде най-голямото число туристи, които в обикновени случаи биха могли едновременно да се намерят на това място и да потърсят подслон в нея, а не размерите ѝ да се определят от броя на туристите, които в твърде редките извънредни случаи по една или друга причина биха се събрали там. Защото в последния случай огромните средства, нужни за постройката и поддръжането на такава една хижа ще я направят тежест на дружеството и недостъпна за туристите. Като достатъчно обикновено ще трябва да се смята, че една хижа ще има да подслони и даде легло едновременно най-много на 3 до 4

¹⁾ Сравни за изложението по-долу: Joh. Stüdl. Ueber Hüttenbau in Zeitschrift des D. und Oest. Alpenvereins, r. VIII, 1877, стр. 109 сл.; Ing. N. Stal-ach, Ueber Hüttenbau in Mittheilungen des D. und Oest. Alpenvereins, r. 1894 стр. 98, 106 и 119

Разрез и план на Клара хюте

групи от по 3 до 6 човека всяка, или всичко най-много на 20—25 души. Ако освен това тя би могла да даде подслон, макар и без легло на още 10—15 души, трябва да считаме, че тя в всички обикновени случаи ще отговори задоволително на своето назначение.

Като имаме пред вид всички тези условия, на които трябва да отговаря една туристическа хижа, нека видим сега, каква трябва да бъде хижата, за да може действително да отговори на всичките. При липсата на всякакъв собствен опит у нас в това отношение, по-добре ще е вместо да развиваме теории и приказваме на уст, да използваме всичката опитност и поуки, които е дало до сега хижестроенето другаде. Най-добър материал за това ще ни дадат Алпийските хижи, както в Швейцария, така и особено в източните или немски Алпи (Тирол, Форарлберг, Баварските Алпи и пр.), в които германо-австрийското алпийско дружество е развило една удивителна хижестроителна дейност.

Дългият опит на тези страни показва, че най-простото е и най-практично, най-удобно, най-ефтино и най-целесъобразно. И наистина, от препоръчания първоначално (1877 г.) от Joh. Stüdl. (Praga) образец, по който е имало вече построени хижи, до скоро с малки изменения всичко е останало в първоначалния си вид. Едва напоследък един нов, твърде остроумен проект изменя принципиално първия. И двата образца обаче въпреки голямата разлика в външната си форма имат много общо помежду си и представляват за нас много голям интерес, затова ще ги разгледаме тук накратко и двата:

Първият, този що бе препоръчан от John Stüdl. и твърде малко изменения от инж. Steinach от Мюнхен е планът на по-рано построените вече Clara Hütte и Sonklar Hütte, по който с малки изменения са построени по-голямата част от високопланинските тиролски хижи.¹⁾

Както се вижда и от плана, това е едно единично помещение, от което половината на длъж е заета от оджрите за спане, а другата половина е разделена между печката за готвене и маса за хранене. Има само един кат оджр за от 6—10 души, върху който евентуално може да се постави и втори кат за същото число хора. При това положение, хижата би могла да даде 10—20 легла, и подслон за седене на още 10—16 души. Измененията, или по-добре казано, подобренията, които внася Steinach в този план, са твърде малки, главно малко по-просторно помещение, двойни входни врати, клозет и възможност за постройка на втори кат. Принципиално обаче си остава същият: едно единично помещение, в вид на паралелограм, и за спане и за седене и за готвене.

Защо така?

Защото всяко ново отделно помещение:

1. струва увеличение на разноските за постройка;
2. защото не дава да се използва всичкия въздух в хижата;

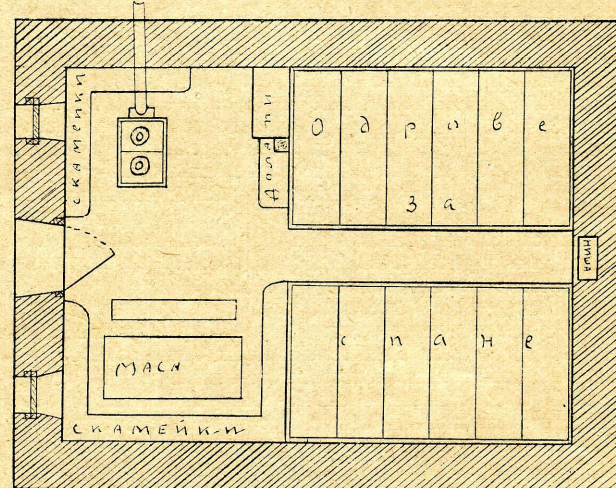
3. защото трябва отделно да се отоплява, а това е един твърде мъжен въпрос особено като се има пред вид мъжното доставяне на гориво (даже и за хижите разположени в гора) ноще, зиме или при лошо време;

4. защото с всеко ново помещение се увеличава неизползуваното пространство, и

5. защото при най-честото използване само на едно помещение, другите ще овлажнат и в края на крайщата ще станат необитаеми.

Срещу това имаме само едно единично възражение: неудобството, което липсата на отделно помещение би указало на туристки, особено когато те биха се наме-

1) Даваме в текста снимките на две такива тиролски хижи, при които също е спазен принциплът на единното помещение, само вътрешното им разпределение е малко по-друго, отколкото при разгледадения в текста план на Клара Хюте. Едната от тях, Ташах Хюте, която има приблизително същите размери както и Клара Хюте (вътрешни измерения на Клара Хюте 4'10 X 5'70 м., на Ташах Хюте 4'20 X 6'25 м.), има един ред одрове на късата си страна, а мястото пред тях, което заема повече от половината хижата, е разпределено между печката и масата както и при Клара Хюте. Другата, Кюрзингер Хюте, е малко по-голяма (5'10 X 7 м.), и има по-удобно вътрешно

План на Кюрзингер хюте

разпределение, което позволява и по-добро използване на мястото. И двете тези хижи имат двустранен покрив, докато покривът на Клара Хюте е едностранен. И при двете е използван също и таванът като спално помещение!

Таших хюте

рили непридружени в хижата. На тази точка ние ще се повърнем.

Едно по-подробно разглеждане на плана ще ни покаже, че тук е предвидено всичко потребно: ниши до главите на спящите туристи за поставяне на часовника, портфейла и др. вещи; полица над тях пак за същите цели; скамейка около масата и печката, съгваема маса; шкаф за готварския инвентар на хижата, сарджи около печката за окачване на мокри дрехи и др. В подобрения план на Щайнах е предвиден клозет, стълба за горен кат, евентуално и отделни помещения за дами и водачи (у нас ненужно) и освен това маса и пейки вжн до хижата за седене при хубаво, топло време.

Като материал за постройката, и двамата препоръчат камък за стените и дърво за покрива и вътрешността, като предвиждат една сравнително голяма дебелина на стените (70 см.), за да могат да бждат зидани по сух начин нти с кал, което ще има това удобство, че ще спести изкачването на вар докарването на пясък, а и градежът ще бжде по малко чувствителен към промените на атмосферата. Прозорците се препоръчва да бждат двойни, с вжншни капаци, а Щайнах препоръчва и двойни стъкла. За у нас обаче вжншните капаци, освен ако бждат покрити с ламарина и обковани с желязо, ще са недостатъчни. За нас би било по-добре да се предвидят вътрешни капаци, а отвжн железни решетки. По същите мислени, но неизказани по-горе съображения, дървеният покрив би било желателно у нас да се замени с бетонен. Наистина построяването и свързването му би имало известни неудобства, но те ще бждат само при постройката и ще предотвратят по-нататжшнн грижи и разноски.

Вторият проект е този на Bremwald, подарен от него на секцията Бахтел от Швейцарския Алпийски Клуб, на която той е и председател¹⁾ Неговият образец използва, както се вижда и от плана (стр. 2) принципа на турската военна палатка. Но макар и вжншната форма да е съвсем различна от

досега разглежданата, главният принцип: едно единичко помещение и тук е запазен, а с това се запазват и всички изгоди, които той представлява. От друга страна новата форма на постройката дава ред нови изгоди и позволява да се избягнат някои от неудобствата на принципа за единното помещение. Така въпреки общността на помещението ние имаме тук самостоятелни спални отделения (които при нужда много лесно могат да се отделят съвършено едно от друго) без абсолютно никаква загуба в място, напротив при едно много по-пълно използване на мястото.

Но нека разгледаме по-подробно плана. В случая имаме за основа един шестоъгълник (не може да бжде и осмоъгълник или 16-ъгълник, в зависимост от големината на хижата) с 7 м. вътрешно отстояние на два върха. Половината, т. е. три от образувателните чрез съединяване на срещуположните му върхове триъгълници сж употребени за одрове за спане и сж отделени с тънка стена (5–10 см., евентуално джсчена) от другите 3, които служат за обща стая с две маси и скамейки за седене за 18 души. Разделната стена обаче не минава през цялото помещение, а оставя в средата непреградено едно разстояние от около 2 метра. Спалните отделения, които имат вид на трапеции, могат да бждат разделени едно от друго с по една-две джски (20–30 см. височина), а по-нагоре според нуждата могат да се отделят с завеси, платнища и пр., а може и отначало да се преградят с джски чак до горе. На два метра височина от пода или от долния одър сж построени втория кат одрове за спане, вече по цялото помещение, разделени по същия начин на шест самостоятелни отделения. В средата на помещението се намира печката, която служи едновременно и за готвене и за отопление. Тръбите на печката могат да се преведат на височина на втория кат одрове в кръг около одровете, за да се използва по-добре топлината, и след това да се изведат през върха на покрива навжн. В плана са предвидени освен това още две малки, неподвижни съгваеми масички, евентуално металически, за да може да се постави на тях спиртник

Кюрзингер хюте

¹⁾ Ср. върху модела на г. Bremwald Der Alpenfreund, г. 1922, Rundschau стр. 155: Ein neues Schützhüttenmodell.

и се готви на него, а също и две долапчета. Врата се предвижда една двойна, а прозорци няколко, малки.

В всяко едно от спалните отделения могат да се поместят свободно трима, а все още доста добре и до четирима души. Така че при по-голям наплив на излетници хижа би могла да даде подслон и на 36 души за спане и още на 16 души за седене. И всичко това на 30 квадратни метра вътрешна площ*).

В своя проект инж. Бремвалд предвижда основи от камък, а стени и покрив от дърво, обложено от вън с етернит. За нашите условия обаче, казахме го вече, дървото е съвжършено негоден материал за отвън. Въпреки голямото му изобилие и в случая леката му изработка и пренос (всичко може да бъде приготвено и сглобено в града и после разглобено, пренесено и построено на мястото), ние ще трябва поради нашите нрави да се откажем от него. За нас най-добър и най-лек, а може би и най-ефтин материал ще бъде бетонът, а именно 30 см. колони (по жглите отвън и около печката), 15 см. стени и 7-10 см. покрив. За отвън ще разбира се, както и за врати и прозорци ще бъде употребено дърво.

Наистина опитът още не си е казал думата за този нов образец на хижи. Но съдейки по плана той освен че съединява всички добри страни на стария, изпитан от десетки години план, има и ред преимущества, а именно:

1. Конструкцията му позволява, чрез идеално изпълване на мястото, да се подслонят повече хора, отколкото в хижа с обикновена конструкция при същата площ;

2. леглата сж несравнено по-удобни, защото всяко лице разполага за главата и ръцете си с повече място, отколкото при обикновената хижа;

3. поставянето на печката и коминя в средата на помещението обуславя едно равномерно разпределение на топлината за всички спящи и твърде голямото загряване на главата е изключено; вследствие на това всички места за спане сж еднакво добри, еднакво удобни и еднакво топли;

4. пречистването на въздуха през печката от долу нагоре, като по-естествено, ще става по-добре;

5. вследствие приближаването на конструкцията към кръглата форма, нужните за изграждането на такава една хижа маса материал е значително по-малка, отколкото при обикновената хижа за същото число хора;

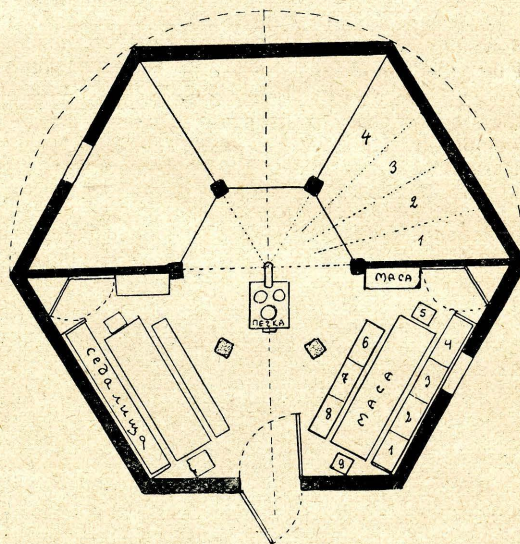
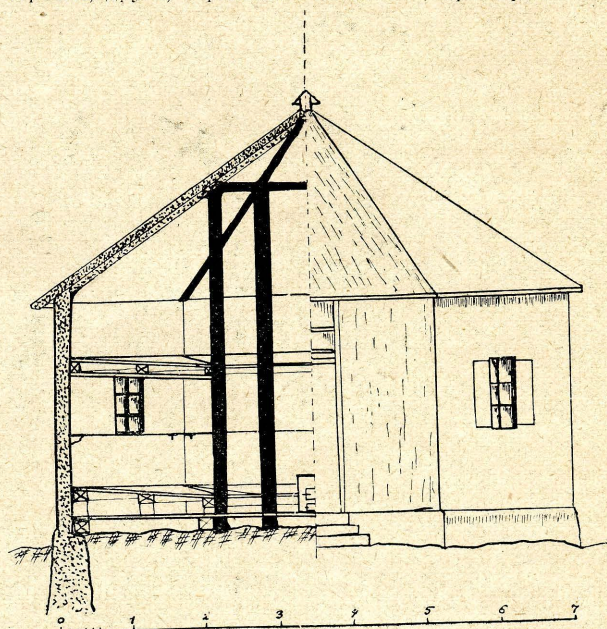
6. тази форма се явява и по-устойчива срещу налягането на вятъра и вследствие на това позволява по-лек строеж, отколкото би бил нужен при обикновената хижа.

По такъв начин и разходите за построяването на една такава хижа ще бъдат много по-малки, отколкото за постройката на хижа с обикновена конструкция за същото число хора. Според изчисленията на автора на проекта, г. Бремвалд, една хижа по неговия модел ще може да се построи с половината от средствата, нужни за постройката на досегашния образец хижи.

При това един път скроен и приготвен материалът за кофраж, тя може да бъде работена и от съвсем неопитни работници, а същият този кофраж може да послужи за направата на няколко хижи. Тук отново се натъкваме на един въпрос, който е от жизнено значение за хижестроенето у нас и с който ще искаме да завършим тези си бележки. Това е въпросът за правилното и целесъобразно

* Разбира се че такава една хижа не може да ни даде предпоставки от хигиената 10 куб. м. въздух и 4 кв. м. площ за всеки човек, но това не е и нужно. Тук човек няма да живее цел живот, а ще прекара само няколко часа, една или две нощи. А че няма опасност за задъшване, даже и при пълно заемане на хижата, това знаят всички, които сж били на фронта, па и всеки който е нощувал макар и лете над 1500 м. височина.

Организиране на хижестроенето. — Досегашната система, да строи всеки клон сам и само в района си, няма да ни доведе до никакви съществени резултати и трябва да се изостави, доде е време. Има клонове, в районите на които за сега въобще няма нужда от строене, други, в районите на които с привършване на

Разрез и план на проекта Бремвалд

вече започнатите работи няма да има повече такава нужда, а има трети път, в районите на които има толкова много за строене и така е нужно да се почне по-усилена работа в това отношение, че това не само не е по силата на тези клонове, но невъзможно ще е да се извърши без известен ред и без усилията на цялото дружество. Затова се налага обединение на усилията на всички или поне на групи клонове от дружеството, налага се обща работа, ако не с целия съюз на юношите-туристи, то поне с местните му клонове и хижестроителни групи. Необходимо е да се постигне единство в

работата и в ръководенето, еднаквост в плана, да се установи един ред, една последователност в строежа.

Едно особено прегрупиране на нашите средства и сили се явява като първо условие за успешното започване и извършване на хижестроителните работи по вид и начин изложен по-горе. Изработката на един общ план на работа и организацията на изпълнението му трябва да бъдат съсредоточени в едно място. Също в едно трябва да бъдат съсредоточени всички средства, с които отделните клонове разполагат или биха разполагали. Оделните фондове Хижа трябва да бъдат събрани, ако не в един, общ за цялото дружество, то поне в няколко, общи на групи клонове.

С тази работа, разбира се, не може да бъде натоварено централното настоятелство. То от една страна като всяко друго настоятелство има твърде много административна работа, за да може да се нагърби и с тази обширна задача, а от друга в изработването на плана за работа, както и в изпълнението му трябва без друго да вземат участие заинтересованите клонове или клонови секции. Нужно ще е създаването на особен един, главно с тази работа натоварен орган. Ето как, смятаме ние, че трябва да бъде съставен той:

Клоновете или секции от клонове, които желаят да образуват или влезат в една образувана вече група, избират от 1 до 3 души измежду своите членове, в зависимост от числеността на клонa. Така избраните от разните клонове, заедно с един представител на Ц. Н. образуват съвета на хижестроителната група. Този така съставен съвет изработва общия план на работа, определя местата на проектираните хижи, определя реда на постройката, развхвърля минималния принос, който всеки клон или секция ще трябва годишно да внася в общата каса на групата, както и работите в натура, що всеки клон ще е задължен да направи. Той определя няколко души измежду своята среда за постоянно присъствие, което да води текущите работи на групата, да се грижи за събиране на средствата, за приваждане в изпълнение на плана, за привличане на нови клонове и секции към групата, за ръководене на постройката на хижите и др.

След построяването на една хижа, тя се предава за стопанисване на клонa, в чийто район е построена, ако този клон е участвувал в групата. Ако ли клонът не е участвувал, хижата остава да се стопанисва от групата. И в двата случая обаче всичко добито от хижата при стопанисването ѝ се внася в общия фонд „Хижа“ до като стигне напълно сумата изразходвана за постройката ѝ. Всеки клон или секция от клон ще сж свободни да влезат и да излезат от групата, когато пожелаят. Но тия клонове, в чийто район се строят или са построени вече хижи, могат да напуснат групата едва след изпълнение на задълженията си. Разбира се, желателно е да нямаме много хижестроителни групи, а само една и в която да влизат всички клонове. В такъв случай общият строителен план може да се подобрява и от събора и да става задължителен за всички клонове до идущия събор.

Ние мислим, че при такава една организация и при добра воля би могло да се строи годишно най-малко по една хижа и така в кратко време да имаме поне на най-необходимите места готови хижи.

Д. Сжсжлов.

ВЕСТИ И БЕЛЕЖКИ

Изложба от фотографически снимки. Софийското юношеско туристическо дружество Витоша устрои в малкия салон на градското казино изложба от хубави фотографни снимки, на които бяха представени почти всички наши краища. Тая първа по рода си изложба бе посетена от множество софийски граждани, но тя би имала значително по-голям успех, ако при нареждането ѝ беше спазен регионалният принцип, та сним-

ките от различните части на нашите земи не се смесваха на места най-безразборно. Такива изложби сж от голяма полза и ние пожелаваме, щото клоновете от Б. Т. Д. да последват хубавия пример на младите ни софийски другари.

Проникването на Амундзен вжв вечния сняг. — Известията за проникването на Амундзена в полярните страни и ледове с неговия кораб Maud се потвърждават напоследък и се допълват с нови сведения. На 25 юли експедицията е достигнала Поан Хоп и е отпътувала на следния ден към северозапад. На 70 градуса широчина корабът срещнал първите ледови полета. На 7 август бил забелязан главният остров Херолд. Експедицията е изминала до този момент 90 км. в Полярното море. Поради ранното настъпване на зимата корабът бил обхванат от лед още на 22 август. На 26 септември 8 ч. сутринта ледът се стегнал внезапно. Огромни заледени снежни маси се удряли срещу стените на кораба, дето се разбивали на парчета. Станало и второ свиване на леда и водата високо се подигнала в образуваните се дупки. Това траяло около половин час. Когато всичко се свършило, корабът бил обиколен с лед до три метра височина и сам бил подигнат до 60 см. Всички членове на експедицията били добре. Капитанът на кораба съобщава, че те се намирили 70 градуса и 20 мин. северна ширина и 379 гр. западна дължина.

Замлетржсжт в Чили. — Западното крайбрежие на Южна Америка е земята на най-честите и катастрофални землетржси. Ежегодно там се случват кръгло 1000 землетржси, т. е. около 21% от всички отбелязани на земното кълбо, когато в Япония, която е известна с честите си землетржси, броят им съставя само 9%, а в Италия само 3%. Землетржсжт, който е станал на казаното крайбрежие на 11 ноември т. г. към 5 ч. 35 минути сутринта, средноевропейско време, по сила и катастрофалност принадлежи към най-ужасните от известните до сега, като изключим само лисабонския землетржс на 1 ноември 1755 година, който вероятно го надминава. Той е засегнал едно пространство от 20 градуса ширина, от Валдивия под 40 градуса южна ширина до Икик под 20 градуса южна ширина, т. е. над 2200 километра, като е направил най-ужасни опустошения и между другото сж унищожени напълно градовете Копиапо, Кокимбо, Валенар, Ла Сирена и Каригал, намиращи се между 27 и 30 градуса южна ширина. Значителни повреди сж нанесени и на места, намиращи се източно и западно от силно засегнатата зона по крайбрежието. Така в Буенос Айрес, който лежи 1300 км. източно от Копиапо е повредена електрическата инсталация и сж спрени часовниците, а 2500 км. западно от сжщия град (Копиапо) вжв Великия океан е изчезнал напълно от повърхнината на земята островът Вжзкресение (Рапанюи), вулканически остров, издигащ се на 800 м. над морското равнище из 3900 м. дълбочина. Изобщо тоя землетржс е причинил значителни опустошения на едно пространство от 20 градуса ширина и повече от 53 градуса дължина, т. е. много повече от 8 милиона квадратни километра. И при него, както е било и при други землетржси, изглежда най-големи опустошения да е причинила явилата се вследствие землетржса 20 метра висока морска вълна, която с грамадна сила е нахлула към брега, като съборила окончателно пропуканите и разрушените от землетржса сгради и е завлякла в морето труповете на убитите и издавените.

Голямата сила на тоя землетржс показват и сеизмографите. Така в Потсдам, който отстои от Чилиския бряг на повече от 12,000 километра, сеизмографът е показал 5 милиметрови люления в страни, нещо, което показва едно необикновено разтржсване на земното кълбо. При най-големия землетржс на Сан-Франциско на 8 април 1906 год., когато сж станали грамадни опустошения и в Калифорния е била образувана пукнатина на земната кора с дължина 600 км., с ширина до

20 метра и с разместване на около 2 метра във вертикална и 6 метра в хоризонтална посока, сеизмографът в Гьотинген е показал 2 милиметрови люления на всяка страна, а при страшния землетръс в средния Китай (Хансу) на 16 декември 1920 година, при който сж загинали 251,000 човека, сеизмографът при Кйонигсберг е показал люления от 1-3 милиметра в страни.

Това значително разтръсване на земното кълбо принадлежи към така наречените тектонически землетръси. Забележително е, че местото, дето сж станали най-големите разрушения, така нареченият епицентър на землетръса, именно градът Копиапо, е оная част от земното кълбо, кждето се намират най-големите и резки различия във височина. Източно от града Копиапо се издигат Андите до около 6600 м. над морското равнище в Копиапо и над 6400 м. в Лулелак, а много близу до чилския бряг, западно от Копиапо, се намира най-голямата джлбочина, наречена Атакама, джлбока 7035 м., така че тука на не повече от 200 километра хоризонтално отстояние се явява една разлика във височина над 14½ километра — явление, което се брои като единствено по цялата позната земя.

К. Д.
Картините в книжка 3 на Български Турист към статията По река Чернелка, както и началната — Погановския манастир сж възпроизведени по снимки на туриста Г. Трайчев, член на Софийския клон Алеко Константинов от Б. Т. Д.

КНИЖНИНА

Учебна карта на България, м. 1:1250000, от Ж. Чанков, Дрехаров и Ангелов. Тая карта ни дава релефния образ на българските земи. Отлично пособие за нашите ученици по изучаване отечествена география, тя може да послужи и извън училището. Изработена вещо, картата е хубава, а низката ѝ цена, 7:50 лв., прави достъпна за всички. Ние я препоръчваме на българските туристи, които ще намерят в нея ясен преглед на повърхността на нашите земи.

Получиха се в редакцията: Млад Турист г. IX, кн. 1 и 2. — Организатор, г. III, кн. 3. — Ловец, г. XXIII, бр. 1—2. — Демократия, г. III, кн. 1. — Развигор, г. III, бр. 90—98. — Младежки вестител, г. VII, бр. 11 и 12. — Österreichische Alpenzeitung, № № 1007 и 1008 (ноември и декември) — Hrvatski Planinar г. XX, кн. 1 до 4. — Planinski Vestnik, г. XXII, кн. 11. — Alpina, г. XXX, кн. 11. — Der Gebirgsfreund г. XXXII, бр. 7—12. — Der Naturfreund, г. XX, кн. 1—12

ДРУЖЕСТВЕН ЖИВОТ

В. Търновският клон Трапезица от Б. Т. Д. е имал на 31 юли т. г. извънредно общо събрание на членовете за уреждане на някои важни вътрешни работи от организационен характер. Излезли сж от настоятелството на клона подпредседателят Б. Даваджиев и касиерът Св. Костов За заместник на първия временно е бил повикан г. Леон Филипов, а изборът на нови хора на тяхно място е отложен за друго общо събрание. Такова, пак извънредно, общо събрание се е състояло през м. ноември, но и то се е занимавало с други организационни въпроси, а изборът и този път е бил отложен за редовното годишно общо събрание през м. януари н. г.

— На 29 октомври клонът е устроил в салона на хижата (Паревец) туристическа среща за членовете си и техните гости, която е била много добре посетен.

— От освещаването ѝ до края на тази (1922) година хижата е дала подслон за 3000 нощувания.

Врачанският клон Веслец от Б. Т. Д. устроил на 25 ноември т. г. другарска среща за членовете си и тех-

ните гости, на която сж присъствували и гости от съседните клонове. Председателят на Централното Настоятелство г. Ил. Антонов е поздравил събралите се от името на настоятелството. Срещата е била добре посетена. При пълна задъхненост и весело настроение тя е продължила до късно след полунощ.

На другия ден, 26 ноември, в салона на читалището клонът уреди утро, на което редакторът на дружественото списание г. Д-р Ив. Велков четеше сказка върху „Римското владичество в България“.

Пловдивският клон Калоянов връх от Б. Т. Д. е устроил на 16 декември пробна семейна туристическа среща с цел да подготви почва за по-често събиране на членовете и техните семейства за по-близкото им опознаване. Срещата е била много добре посетен и излязла повече от сполучлива. Всички членове и гости са останали доволни, че са могли да прекарат няколко часа в среда близка тям, между ратници за една обща идея. На устроеното американско наддаване са събрали 500 лв., които клоновото настоятелство е определило за фонд „Български Турист“.

Новоосновеният Шуменски клон Висока Поляна от Б. Т. Д. проявява оживена дейност. С лична агитация, с пропаганда чрез местните вестници, с преданна работа младите ни другари разпространяват идеята на туризма в този хубав край, с толкова исторически бележитости и прелестни природни кътове, които малцина посещават и малцина знаят. За 27 януари н. г. клонът урежда туристическа концертно-танцовална вечер в салона на Военния клуб, за доброто изнасяне на която се работи усилено.

† **Васил Пенчев**. — Горне-оряховският клон от Б. Т. Д. е изгубил на 5 декември т. г. един от най-ревностните си членове, Васил Пенчев, който с всички младенчески жар на своите 22 години работеше за закрепването и преуспяването на туризма в тоя край. Вечна му памет!

† **Ив. Вителов**. — На 19 юни т. г. се е поминал г. Ив. Вителов, един от основателите на В. Търновският клон Трапезица от Б. Т. Д., джлгогодишен съветник в настоятелството и секретар на клона, бивш кмет на града Търново и пр., на преданната работа и голям интерес към туризма на когото клонът има да благодари много за своето закрепване и преуспяване. Мир на праха му!

† **Пжша Овчарова**. — Сжщият клон е загубил през тази година и една от най-ревностните си членки, г-ца Пжша Овчарова, поминала се на 28 ноември. Мир на праха ѝ!

БЪЛГАРСКИ ТУРИСТ. Месечно илюстрирано списание за туризъм и роднознание — Орган на Българското Туристическо Дружество — Препоръчано от Министерството на Народното Просвещение с окръжно № 1793 от 27 януари 1922 г. Година XV (септември 1922—юни 1923). Абонамент: за членове на Б. Т. Д. и Ю. Т. С. годишно 40 лв., а за нечленове 50 лв., платими наведнаж или на два пъти (половината при запиването и половината през м. януари), за чужбина 80 лв. На настоятели се прави отстъпка за записани нечленове на двете туристически организации: за 6—10 абонамента 10%, за 11—15 абонамента 15% и за 16 и повече абонамента 20%. Отделна книжка струва 6 лева. Всичко, що се отнася до списанието, да се изпраща до Редакцията на сп. **Български Турист**, София, ул. Солун, № 23.

Туристи, разпространявайте Български Турист!

Редактор: **Ив. Велков**.

Придворна Печатница.